

JANEZ BERNIK spržena zemlja, 1960

„Svijet“ više nije za duhovni život nepropustljiv bezdušni mehanizam koji automatski djeluje prema nekim sljepim i gluhih zakonima, nego „odgonetnuta zaogenetka“; on je bojište, ali takvo bojište na kojemu razum i ljepota nisu samo prestravljene, zalutale utvare.

Borba onih koji su najpotpunije lišeni razumnog ljudskog života i njegove ljepote, njihova borba za sebe i rezultat njihove borbe jesu jedino što može osloboditi razum i ljepotu, a ujedno i inteligenciju, od irealnosti, tj. zatvora odvojene i ekskluzivne sekte, i oni su već počeli da in oslobadaju.

Parija je postao spasitelj „božanstvenoga“, parija, čija je sudbina postala apsurdna u epohi u kojoj su proizvodne snage i znanje dostigli takav razvojni stupanj da bi neosporno mogli osloboditi cjelokupni život od sve prljavštine bijede i ropstva. Parija rješavajući apsurd svoje sudbine, oslobadajući sebe, oslobadja i ljudski duh od prisile da bude samo „božanstven“. Oslobadja ga apsurdna koji i najobuhvatniju i najekspanzivniju misao čini — ne samo za „Ikaoc iz Apolde“, ne samo za gladne, ne samo za robove, nego i za njihove od robovlasničke i vladalacke prakse ogрубjele i zaslijepljene neljudske gospodare — neodgonetljivim hijeroglifom, u zadnjog konkvencijencij monologom, porukom koja ne stiže do adresata.

Može li misao, može li ljepota biti više nego heretička čežnja, intimna stvar pojedinaca izvan „svjetske“ realnosti, osamljena lijepa riječ, može li kultura biti više nego samo intencija što se razbija o stvarne ljudske odnose? Na to prastaro, tipično intelektualno pitanje opipljive, vidljive, društvene snage daju pozitivan odgovor. One revolucionarne snage „posljednje ugnjetene klase“ koja ne samo da se ne zadovoljava željama i intencijama, nego se uslijed društvenih uvjeta svoga života ne može zadovoljiti ničim manjim nego da permanentno rušeći i gradeći, stvarno, a ne samo teoretski humanizira sve stvarne društvene uvjete i stvarne ljudske odnose.

Ono što se u poređenju sa „pravim“ brigama svijeta činilo posebnim suptilnim, jalovim i utopističkim problemom najboljih intelektualnih i apstraktnih „intelektualne sfere“ — najnezbrihutija briga, čežnja i volja našle su svoga skrbnika u „svjetskim“, povijesnim, realnim revolucionarnim snagama.

Spoznaja da se najsvojestiviji, prividno autonomni i prividno ekskluzivni problem kulture i moralni konflikt intelektualca ne mogu riješiti nikakvim „čistim“ duhovnim stvaralaštvom, filozofskim sistemom ni najmoćnijim sugestivnim umjetničkim ostvarenjem, nego jedino pobjedom revolucionarnih snaga, koje se bore i pobjeđuju gonjene običnim, materijalnim društvenim potrebama, ta je spoznaja već i prije pobjede tih revolucionarnih snaga, a još više ondje gdje su one pobjeđile, name u društvu koje gradi socijalizam, stvorila korektivnu kulturu i moralnu konstelaciju intelektualnog života čovječanstva i položaja inteligencije kao staleža.

Ta je spoznaja osvijetlila „običnu“ društvenu borbu, pitanje materijalne obnove svijeta, politike i političku angažiranost kao stvar krvno vezanu za „intelektualnu sferu“ i inteligenciju.

Budući da ta marksistička spoznaja ne proizlazi iz neke samovoljne filozofske spekulacije, nego je zaključak izveden iz jedne date povijesne situacije, iz analize odnosa povijesnih snaga, stvarnih društvenih sukoba, pokreta i potreba, te nove činjenice nisu mogli a da ne prime na znanje čak ni oni kojima je sam marksistički zaključak ostao nepoznat.

Pa kada se već za Prvog svjetskog rata s užasnom jasnoćom pokazalo da je intelektualni stalež kao kasta prestao biti zastupnik razuma i suvereniteta ideje čovjeka, nego je umjesto toga, predvodjen svojim najvećim predstavnicima, učenjacima i umjetnicima u svim zemljama kao opsjednut dervis krivololočnog osvajačkog nacionalizma i kada imne inteligencije ni tako plemenite iznimke kao Romain Rolland nisu znale djelotvornije svjedočiti o svojoj vjernosti kulturnim vrednotama nego stavom „Aude ssus de la mèlèe“, intelektualnim stavom koji ustvari nije iznad, nego izvan objektivne stvarnosti — zastupnici revolucionarne svijesti „posljednje ugnjetene klase“, kao Karl Liebknecht, Rosa Luxemburg i, prije svega, Lenin krenuli su „protiv struje“ i jedino su oni sa parolom „rat protiv rata“, sa revolucionarnom parolom „potpunog prekida s barbarskom politikom buržoaske civilizacije“ našli i pokazali put kako se može aktivno ostati vjran čovjeku, kulturi i vrednotama duha.

Veliki je i duboko značajni paradoksovi povijesti da je u času kad je intelektualni stalež u cjelosti postao nesposoban da zastupa i brani čovjeka, velike duhovne vrednote i ciljeve humanizma i kulturne intencije, taj zadatak svagdje na svijetu pao u dio drugovima po sudbini i potomcima „Ikalaca iz Apolde“, onim masama koje je intelektualni stalež od Platona pa do najnovijih vremena smatrao neizračunljivim elementom i, na svaki način, samo objektom.

Ako se ne varam, Anatole France je napisao onu duhovitu priču o iluziji neutralnosti, odnosno o filozofu koji ne želi da ima udjela u odgovornosti za poslove odvratna svijeta, te odlučuje da se neposredno i posredno uzdrži od svake aktivnosti. Da bi živio u dosljedno pasivnoj neutralnosti, napušta grad i povlači se kao pustinjač u samoću. Stvarnost je međutim neiscrpivo podmulka: odluka filozofa djeluje kao primjer, mnogi se ljudi povode za njim, i čovjek koji je htio biti pustinjač vidi uskoro kako oko njegove kolibe niče čitava kolonija „pustinjača“.

I pasivnost je, dakle, jedan oblik djelatnosti i čovjek zauzima stav, djeluje i objektivno prima na sebe odgovornost čak i time što je otklanja od sebe.

Ali to ne znači da čovjek može svoju individualnu odgovornost prebaciti na revoluciju, na bilo koju revoluciju.

„Čovjek je najviše biće za čovjeka“. Pa ako čovjek u revolucionarnoj akciji i sudjeluje aktivno „u rušenju svih odnosa u kojima je čovjek poniženo, ugdu-

njeno, napušteno, prezreno biće“, revolucija, čak ni socijalistička revolucija, nije čudotvoran demirg koji sam po sebi rješava svaki problem. Revolucija, čak i socijalistička revolucija, ne donosi rješenja, nego, stvara uvjete da dotle jedva naslućeni problemi dobiju oblik i izidju na vidjelo, oni društveni, ljudski i kulturni problemi s kojim je čovjek najzad moći da otpočne borbu dok bude stvarao oblike i načine djelovanja jedne zajednice, koja će nositi odgovornost za individualnu, kao što će i individuum primati na sebe i nositi odgovornost za zajednicu.

Prema jugoslavenskoj koncepciji socijalizma, prema našoj koncepciji, podanik, čovjek kojim upravljaju isključivo odzgo, ne može biti svjestan te odgovornosti ni sposoban da nosi tu plodnu odgovornost bez koje nema ljudske emancipacije. Odgovoran u tom smislu može biti samo individuum što živi u takvoj zajednici koja mu se ne nameće kao neka viša državna vlast tudija čovjeku, kao nešto neljudsko.

Čovjek može u sebi priznavati kao svoju ličnu stvar samo takvu zajednicu koja se očigledno i u praktičnom životu primjetno preobražava od države u društvenu organizaciju koja institucionalno zajamčuje dobrovoljnu suradnju i samoupravljanje svojih građana. U istoj mjeri u kojoj se u tom procesu preobražaja država svemoć, vanjska prisila i nasilje smanjuju i ublažuju a mistični „viši interesi i dominantna uloga neljudskoga iščekavanja, svaki pojedini član zajednice postaje društveni faktor najvišeg ranga i raste socijalna svijest individua i razvojni stupanj njegove lične kulture.

Današnji razvojni stupanj proizvodnih sredstava i tehnike sam po sebi u svakom proizvodnom sistemu zahtijeva sve obrazovnijeg, sve bolje školovanog i upućenog stručnog radnika, ali u proizvodnom sistemu, u zajednici čiji opstanak i tempo razvoja zavise u prvom redu i poglavito od inicijative, stručne spremne, osjećaja odgovornosti i sposobnosti rasudjivanja, odnosno aktivne svijesti njenih članova koji umiju da vide kako su stvari međusobno povezane, intelektualne i moralne kvalitete, kulturni nivo svakog pojedinca, intenzitet njegova kulturnog života predstavlja, pored njegova znanja, životno pitanje zajednice baš kao i pravilna raspodjela i osiguranje materijalnih sredstava za nabavu hrane, za saobraćaj ili za industrijske investicije.

Tendencija povijesti je nedvosmisleno jasna: učiniti zajedničkim ono što je tisućama godina bilo posebno, prividno autonomna sfera inteligencije, tj. kulture. Misao sve više prožima stvarnost, i ako je odumiranje države još daleka perspektiva, već se danas jasno očitava proces nestajanja inteligencije kao posebnog staleža, kao izolirane, od života zajednice odsječene sekte. Kultura prestaje biti nostalgična intencija, ona se materijalizira u životu živih ljudi.

Ervin ŠINKO

Odlomak iz predavanja koje je autor održao 28 aprila 1960. na prvom otvorenom sastanku Osnovne organizacije Saveza komunista na Filozofskom fakultetu u Novom Sa-

pesma kako se piše pesma

Polako polako prijatelju pokazaću ti kako se piše pesma!

E, pretpostavimo da si spavao i sad se budiš, gle zemlja sa gradovima i rekama u srce ti se useljava, zemlja bogato plaća mesto u tvome srcu.

PTICE LETE KROZ VAZDUH
TRAVA NIČE IZ ZEMLJE
LJUDI PIJU VODU
VREME JE ZA DORUČAK

Sve ti to znaš i vidiš
sve ti to lepo umeš da kažeš
samo treba da se oslobodiš i da zapevaš.

Istina je da ptice lete kroz vazduh.
Istina je da trava niče iz zemlje.
Istina je da ljudi piju vodu (a naročito kad su žedni)
slažem se, vreme je za doručak. Ali razmisli prijatelju da li smo napisali pesmu jer ako kažemo PTICE LETE KROZ VAZDUH može nestati ptica može pobeći vazduh, jer ako kažemo TRAVA NIČE IZ ZEMLJE može umreti trava može izdati zemlja, jer ako kažemo LJUDI PIJU VODU mogu da zarate ljudi može voda u kamen da se pretvori, VREME JE ZA DORUČAK... može li... dobro, (nećemo valjda zbog doručka sa pesmom da se posvadjamo)

PTICE LETE KROZ VAZDUH AKO IMA PTICA AKO
[IMA VAZDUHA]
TRAVA NIČE IZ ZEMLJE AKO IMA TRAVE AKO
[IMA ZEMLJE]
LJUDI PIJU VODU AKO IMA LJUDI AKO IMA VODE...
[odlično!]

Stani sad!
Da nam VREME JE ZA DORUČAK pesmu ne jede za doručak!
VREME JE ZA DORUČAK... VREME JE ZA DORUČAK...
(uhvati se za glavu prijatelju, vidiš, kao ja) VREME JE ZA DORUČAK... VREME JE... hoće li to narod pozdraviti [bogamam!]

VREME... dobro!
Dok nam se mozak ne ugrije!

PTICE LETE KROZ VAZDUH AKO IMA PTICA AKO
[IMA VAZDUHA]
TRAVA NIČE IZ ZEMLJE AKO IMA TRAVE AKO
[IMA ZEMLJE]
LJUDI PIJU VODU AKO IMA LJUDI AKO IMA VODE
VREME JE ZA DORUČAK

Ovo već jeste pesma za početak čak vrlo dobra nedostaje vešt lopov da ukrade što nam ne treba nedostaje proleće u beogradu da nam pesmu osamostali.

Ali u ovoj pesmi vazduh objasniti vazduh rastumačiti lepu zemlju ali u ovoj pesmi čovek vodu osmišljava nedostaje naše divljenje pred čovekom i vodom: vazduhu kupiti šešir zemlju upoznati sa ženom čoveka popiti posle pesme vodu naučiti da pliva!

Za vreme doručka fotografisati se obavezno!

PTICE LETE KROZ VAZDUH AKO IMA PTICA AKO
[IMA VAZDUHA]
HEMIJA VAZDUHA FIZIKA VAZDUHA PSIHLOGIJA
[VAZDUHA]
TRAVA NIČE IZ ZEMLJE AKO IMA TRAVE AKO
[IMA ZEMLJE]
ZEMLJA JE OKRUGLA NE SMEŠ JOJ VEROVATI
[OKREĆE SE PLODA JE]
LJUDI PIJU VODU AKO IMA LJUDI AKO IMA VODE
OH AL JE LEP ŽEDAN ČOVEK OH AL JE VODA
VREME JE ZA DORUČAK

Jeste li gladni ljudi moji?
Ili vas vaša bitka čeka?
Jeste li gladne žene moje?
I očekujete muževe sa radišta?
Jeste li gladna deca moja?
Puna karlica kozjeg mleka čeka vas na stolu!
Joj što smo gladni ti i ja prijatelju!
Pojebi bi pečeno vreme visoko vreme čak do zvezda pojebi bi stado volova koje pase ispod planine.

I sad možeš redjati sve šta bi pojeo i šta nema i šta si jeo za vreme rata i čega si ostao gladan:

Pokoju pticu možeš peći na vatri srca koga jarca na običnoj vatri kojeg puža možeš jesti bez kašike koju školjku možeš večno gladovati

koji krompir uporno vlada u snovima koja repa snagu daje pr ljubavi

Koje žito posle jela možeš pozdraviti
koga jarca na običnoj vatri

Koju pticu na vatri srca
pokoje jarence sa nikolicom
koga pužica bez kašičice
koji krompirić sa pavlačicom

Koju ženicu umesto šećerne repe
pokoji ženicu u polju gde zec spava
koju pasju čorbu niko kusati ne sme
evo prijatelju
konačno
beskonačnog oblika naše pesme:

PTICE LETE KROZ VAZDUH
TRAVA NICE IZ ZEMLJE
LJUDI PIJU VODU
VREME JE ZA DORUČAK

Ali ako si napisao pesmu i nisi ostao bez srca
nije pesma.
Ovoj pesmi nedostaje naša smrt
pa da bude završena i lepa.
Još trista godina mastila i hartije!
Još trista puta toliko svetlosti i ljubavi!
Biće vreme da ostanemo i bez srca i bez pesme
pristaješ li

Jer pomenusmo u našoj pesmi
pticu i njeno letenje kroz vazduh —
a tehnika leta kroz vazduh
a romantizam letenja
a kako malo jaje postane velika ptica?

Svega toga nema u našoj pesmi.

Jer pomenusmo u našoj pesmi travu koja niče iz naše pesme
(ako ima trave ako ima pesme)
a

asocijacije u vezi sa travom
nepomužene krave kosači širokih ramena a
mogućnost da se kaže TRAVA GLAVA KRAVA SAVA
[DRAVA itd?]

Svega toga nema u našoj pesmi.

U našoj pesmi nema velikih kuća u kojima se može prenoćiti,
nema pomorandži lubenica šumskih jarića sa kojima
postupismo bez milosti
ni jedan okean ne spava u našoj pesmi
kakvi smo mi pa pesnici?
Ni jedna ana nije kraljica u našoj pesmi —
pomislite neko da se šegaćimo.
Nema u našoj pesmi nema
gričica grće petar konja trče
ničega nema u našoj pesmi

Eto tako se otprilike piše pesma
samo treba da se oslobodiš i da
zapevaš.

Branislav PETROVIĆ

LETNJI LISTIĆI

Previše je savremenih mitova o letu. Ali, šta će mi jedno leto bez zemlje, bez određenih mesta gde ću moći da ga provedem, jedno kavez-leto u kome bih kao muva mirao od dosade, jedno leto bez svog autora, bez svog kreatora, bez mene. Tome letu treba dodati čula, moć govora, slobodu izbora. Nije leto sve što je toplo, vrelo, sve što sjaji, sve što leti. Zbog toga je leto jedinstveno, istovremeno kao i svako doba, uzrast, izabran trenutak.

Zbog toga, kao i uvek, niko me ne poziva na ispovest osim hrane. A jedna ispovest je neizbežna ipak u nekom sagnjilom bedru dana ili noći. I lešina je ponekad hrana. I gle, onaj ko se ispoveda postaje onaj koji napada, kolje, traži krv. Pustiti samome sebi krv, ali, zar ne, naterati i druge da to učine.

I tako, ispovest pesnika počinje krvlju. Krv pesnika traži i krv drugih. Da bi se pomešala i izgubila. Ali ne bez zemlje, bez grude. Jer pesnik ne može da okrvavi globus, da ga oblije i da ga zagreje svojom krvlju. Za to nije bila dovoljna ni krv svih zavojevača. Zbog toga treba usmeriti svoju pažnju tamo gde kap po kap curi naša krv, tamo gde pedalj po pedalj krv osvaja zemlju. Ta i samo ta mrlja krvi je neizbrisiva. Jer onoliko puta koliko se bio okupao u krvi toliko se puta i globus umio u obilnoj kiši suza. Zašto, zar se krv lako pere? Da, ona krv koja nam je tuđa, ona krv koju zemlja odbija da primi.

Leto počinje potragom za krvlju i njenim izvorom. Beskrajni su i neznani putevi krvi i putovanje za njom je pronalaženje zemlje. I jednog dana odgurnuh Demir-Kapiju i izidjoh na Dojran i njegovo ženstveno najasto jezero.

Posmatram naivnost onih koji putuju po svojoj sopstvenoj grudi kao turisti. Svoju sopstvenu naivnost, ustvari. Pokušavam da se ushićujem vidjenim predelima, da otkrijem neku nepoznatu metaforu u pejzažima. Zbog toga sam kupio slamni panonski šešir, zar ne?, zbog toga sam pozajmio crnu francusku kравatu.

Uzalud. Od svega onoga što posmatram kroz prozor autobusa i vozova ne mogu da se odvojim da bih mogao to da posmatram spolja. Od zemlje ne mogu da se odlepim i sve što gledam napolju vidim u sebi namešteno, tempirano. Da li je sada trenutak da se odmotam klupče? Nije i ne mora da bude. Jer to sada može da bude i svaki drugi trenutak, sadašnji, u budućnosti ili prošao. Pa gledam uokolo, a kao da se posmatram iznutra, samog sebe kao da čitam. Ima tu i nepoznatih stvari, neispitanih, ali, kažem sebi, važno je da je sve tu. Da li je to uteha? Kako da ne: otkriti nešto sebi i u sebi to znači nešto od toga i od sebe izgubiti. Najviše gubi onaj koji ima u sebi.

Čak i pomoću onoga što gledaš ne možeš ni da padneš u ekstazu. Jer u osnovi ekstaze opet leži nepoznati predmet koji podnosi tolika oduševljenja i čim taj predmet ostaje nepromenjen ili se izgubi, temperatura opada naglo i dolazi hladnoća, polarna zima.

Konkretni detalji: ležim na plaži kraj Demir-Kapije, gledam u otvorenu klisuru, tek što sam stigao iz Strumice i mozak mi je još uvek zapaljen od požara tamošnjeg podneva, u stomaku mi se vare na brzu ruku pojedene punjene paprike u Negotinu-Na-Vardaru, a uz njih mi teži lubenica pojedena negde u vožnji uz Donji Vardar, leva ruka mi je otekla od veslanja u Ohridu, a pantalone koje nosim od početka puta iskidane su na jednom kolenu još od onda kada sam se pentrao na jedan mavrovski bor. I sve to nosim u sebi otada do sada neprestano prisutno.

Pa dok se polako uspavljujem na pesku osećam kako se Vardar gubi i mrsi između dlaka grudi i trbuha, stene Kapije se ruše i leteći na njima hvatam se za Veles kao za gvozdene okove. Hladni vetrovi sa Ovčeg Polja me trezne, a prašnjavi pelagonski me suše. Tonem u pesak Crne Reke loveći jegulje, a oči mi zaslepljuje gola Belasica vidjena odjenom sa one druge, nevidljive (grčke) strane. Od pojasa naniže sve mi je poznato, svaki kutić, svaki uragan. Prevrcem se a na leđima me već peče Mariovo, lovim Kratovo, Lazaropole, tamo gde još uvek nisam privorio. Telo mi je cela zemlja i da bih je propustovao skoro da mi je dovoljno da se prevrnem u snu.

Zatim ustajem iz sna i počinjem da se okrećem u mestu sve dok mi se ne zavrti mozak i ne padnem dole savijen kao crv. Sada se okrećanje ponavlja i ne okrećem se više ja već ona, zemlja, predeli oko mene. I pri svemu tome, samo neozbiljno ponavljam jednu staru detuju igru.

Ostaje mi još samo da se sećam. Da se sećam? Da se sećam nečega što još nisam ni video ni doživeo? Užas!

Već odavno Ohrid je moj grad. Ostaje samo deo sekunde da uhvatim prvi utisak mediteranskog, takoreći primorskog trga kao i da posetim sva ona mesta iz ranijih vremena. Uzaludni verbalni ha-džilik. Pozdravljam se sa jednom starom gazdaricom čija je kuća srušena zbog novogradnje. Poziva me u novi stan. Rakija za dobrodošlicu. Pa zatim na Samoilovu tvrdjavu gde sam nekad zamislilo moj „krug smrti“. Pa zatim po povišenim cenama do Četrdeset mučenika i klasične dece-andjela u Sv. Sofiji. U Sv. Klimentu blokada novoumivenih svetaca.

Zaista, ovde i onde sve je promenjeno i sve se menja, ali zar i ja nisam promenjen? Meljem se i kotrljam i ja zajedno sa grumenom blata.

Seдам dana neprestano sa određenom kilometražom plivanja i veslanja. I samovanja pod suncem. Već očvršlo telo, nabubrele vene i žuljevi. Ako: moral duha je u telu. Nisam nikakav Spartanac jer znam da mi telo nije kao kod njih sav prostor. Znam da postoje i mnoge druge zemlje i još mnogo drugih tela koja saosećaju između sebe i zbog toga zadržavam svoje još nerazvijeno telo. Uostalom, danas kada se zna da je prostor beskonačan, kažete čije je telo razvijeno i vaspitano pravilno. Zbog toga ne bih ni želeo da izmislim vaspitanje svog prvog nezacetog muškog deteta.

Posmatram svoje telo, znam ga na prste, a ipak mi je daleko, tuđe. U redu, zabravio sam ga, zanemario od zimskih vežbi, pa šta, sada može da se popravi. Narediću mu šta da radi i ono će izvršavati što treba.

Počinjem, ali postoji neki pokret, neki gest koji ne mogu da kontrolišem. Ponekad čak on ide i protiv mene. Čak i najobičniji salto ne mogu da izvedem. Pa čak ni jezikom. Zucnem nešto, izbrbljam dve tri reči, a evo neko beži od tebe ili se nekolicina muvaju oko tebe. A znam: bez moje volje. Pa zaključujem: vraćanje svoje telu nije samo stvar sporta ili retorike. Pa ni iskustva i tehnike. Postoji previše savesti i saznanja koja treba da se steknu i promene.

Svaka godina se meri letom. Tako je bilo oduvek i pre rimskog kalendara kada se i starost merila letima koja su je iskustavala. To je pravi kraj i pravi početak godine.

Svako leto nosi sećanja na sva leta. Početak leta: početak života pod suncem, opipavanje pod svetlošću, brzo okončavanje poslova, razdvajanje generacija. Dugi svetački dani, kratke pregrešne noći, halucinantna podneva. Raspust, raskidanje starih veza, kraj nekog ljubavnog davljenja. Kraj leta: kraj neobaveznih bekstava, učvršćivanje u novootkrivenim prostorima, pronalaženje starih još plodonosnih i hranljivih veza, puštanje jednogodišnjeg ili mnogogodišnjeg korena. Leto je pismo godine.

Bogomil DJUZEL

janez bernik

stari hram, 1959

